

ӘДЕБИЕТТАНУ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERATURE

МРНТИ 17.82.31

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.41>

Айтимов М. К.,¹ Каримова Г. С.²

¹ Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,
Қызылорда, Қазақстан

² Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ РОМАНДАРЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ СИПАТ
(Жазушы С.Елубайдың “Ақ боз үй” роман-трилогиясы негізінде)

Аңдатпа

Мақалада қазіргі қазақ прозасы романдарындағы тарихи шындық асында халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары шығармашылық көркемдік шешіммен бейнеленіп, халқымыздың мыңжылдықтар бойы қалыптасқан дара, ұлттық сипатын эпикалық туындының мазмұны мен пішіні арқылы бейнелеу арқылы ата-бабаларымыз салған ұлағат жолының мәңгілік болашаққа ұласатыны баяндалады. Қазіргі қазақ романдарындағы ұлттық сипаттың бейнелеуі классикалық әдеби үрдіс жалғастығының көрінісі әсіресе, XX ғасырдың соңғы ширегінде және XXI ғасырдың бас кезінде жазылған романдарда ұлттық сипаттың бейнеленуі белсенді, көрнекті орын алуымен ерекшеленетіне байыптаулар жасалды. Сұмағұл Елубайдың “Ақ боз үй” романындағы деректерден туындайтын қиял қосындыларының әсерлілігі, нанымдылығы айқындала отырып, сонымен қатар, романдағы табиғат аясындағы адам тіршілігінің шынайылығын ашу, ұлттық-этнографиялық дәстүрлерді уақыт шындығымен сәйкестендіру, т.б. көркемдік шешім эстетикасы ерекшеліктері күрделі сипатымен саралана талданған.

Түйін сөздер: ұлттық сипат, деректілік, өмір шындығы, ұлттық салт-сана, әдет-ғұрып

Aitimov M.,¹ Karimova G.²

¹ Kyzylorda State University named after Korkyt Ata,
Kyzylorda, Kazakhstan

² Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan

NATIONAL CHARACTER IN THE MODERN KAZAKH NOVEL
(based on the novel trilogy by S. Elubai “Lonely Yurt”)

Abstract

The article examines how modern Kazakh novels in the framework of historical reality show the traditions and customs of our people, formed over the centuries, it is considered how the authors find an artistic solution to depict the customs and customs of the people. The national character is conveyed through the content and form of the epic. The article notes that the experience of our ancestors, which has developed over thousands of years, should be continued in the future. The image of the national character is particularly evident in modern Kazakh novels, created in the last quarter of the XX century and at the beginning of the XXI century. The author of the article considers the features of the aesthetics of the artistic solution in S. Elubai's novel “Ak Boz Uy” (Lonely Yurt): from the documentary fiction is born, against the background of nature the realities of human life are revealed, national and ethnographic traditions are shown in comparison with the reality of time, etc.

Keywords: national character, documentary, truth of life, national consciousness, customs and mores

Айтимов М. К.,¹ Каримова Г. С.²

¹ Кызылординский государственный университет имени КORKYт Ата,
Кызылорда, Казахстан

² Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСКОМ РОМАНЕ (на основе романа-трилогии С.Елубая “Одинокая юрта”)

Аннотация

В статье рассматривается, как в современных казахских романах в рамках исторической действительности показаны традиции и обычаи нашего народа, сформировавшиеся на протяжении веков, рассматривается, как авторы находят художественное решение для изображения нравов и обычаев народа. Через содержание и форму эпического произведения передается национальный характер. В статье отмечается, что опыт наших предков, сложившийся на протяжении тысячелетий, должен найти продолжение в будущем. Изображение национального характера особенно ярко проявляется в современных казахских романах, созданных в последней четверти XX века и в начале XXI века. Автор статьи рассматривает особенности эстетики художественного решения в романе С.Елубая “Ақ боз үй»” (Одинокая юрта): из документальности рождается художественный вымысел, на фоне природы раскрываются реалии человеческой жизни, национально-этнографические традиции показываются в сопоставлении с реальностью времени и др.

Ключевые слова: национальный характер, документальность, правда жизни, национальное сознание, обычаи и нравы

Кіріспе. Қазіргі қазақ прозасының роман жанры шығармаларында тарихи шындық пен көркемдік шешім мәселелері қаламгердің әр түрлі ізденістері арқылы жүзеге асырылып келеді. Прозалық романдардың кең көлемді эпикалық түрі әлем халықтары әдебиетінде орта ғасырдан бастап кең өрістей келе, қалыптасу, даму жолдарында өзіндік поэтикалық сипатпен даралана айқындалды. Әлем өркениетіндегі прозалық романдар жазу шығармашылығы үздіксіз даму, жетілу құбылыстарымен ерекшеленеді. Қазақ әдебиеті дамуының XX ғасыр белестеріндегі қаламгерлердің романдары ұлттық сөз өнері шығармашылығының классикалық үлгілерімен үндестігін айқындады.

XX ғасырдың 80-90 жылдары және XXI ғасырдың басындағы қазақ романтикасында тарихилық пен психологиялық сарындықты тұтастыра жазу үрдісі өрістеді. Романдардың мазмұны мен пішінінде халық тарихының күрделі қайшылықты оқиғалары, жеке мінез-құлық сипаттарындағы қарама-қайшылықты психологиялық ерекшеліктер, т.б. сан алуан мәселелер қаламгерлердің дүниетанымы деңгейіне қарай көркемдік шешіммен жазылды. Академик З.Қабдоловтың теориялық қисыны аясында қазіргі қазақ романының мазмұны мен пішіні сипатының поэтикалық болмысын елестетеміз:

“...эпостың бұл түрінде жазылған шығармалар шындықты жекелеген эпизодтарын суреттеумен тынбайды, әдеби шығармаға арқау болған адам мен қорғау тіршілігін мейлінше кең қамтып, алуан-алуан даму кезеңдерімен тұтас жүйелеп, толассыз қимыл-қозғалыс қалпында жан-жақты жинақтайды. Адам мен қоғам өмірдің қандай ақиқаты болсын мұнда бүкіл тамыр-тереңімен қопарыла көрсетіледі де, оқырманның көз алдында өзгеше бір әлем, бүтін бір тіршілік дүние пайда болады. ...Ал дәуірлік шындықты көркем жинақтау үшін жекелеген адам тағдыры жеткіліксіз, әр алуан әлеуметтік топтардың қым-қиғаш күрделі қарым-қатынастары, олардың мақсат-мүдделеріндегі бірліктер мен қарым-қарсылықтар, өмір тіршіліктеріндегі өзекті оқиғалар мен кезенді құбылыстар кең қамтылып, терең тұтастандырылуға, сол арқылы жалпы қоғамдық дамудың заңдылықтары танытылуы тиіс. Романның көлемі үлкен, мазмұны қат-қабат, сюжеті мен композициясы орасан күрделі болу себебі де осыған байланысты” (1,368). Қазіргі қазақ романдары поэтикасын зерделеуде ұстаз-ғалымның бұл теориялық пікірінің айқын бағдар беретіні анық.

Нәтижелер. Қазіргі қазақ прозасы романдарындағы тарихи шындық асында халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары шығармашылық көркемдік шешіммен бейнеленеді. Халқымыздың мыңжылдықтар бойы қалыптасқан дара, ұлттық сипатын эпикалық туындының мазмұны мен пішіні арқылы бейнелеу арқылы ата-бабаларымыз салған ұлағат жолының мәңгілік болашаққа ұласатыны ақиқат.

Көркем шағырмалардағы ұлттық сипат арқылы халықтардың әрқайсысыларына тән дербес ерекшеліктер саралана танылады. Қаламгерлер туындылардың мазмұны мен пішінінде белгілі бір халықтың тарихи санасын, дүниетанымын, әдет-ғұрыптарын, тілін, салт-дәстүрлерін және т.б. ұлттық-этнографиялық сипатты құрайтын ерекшеліктерін көркемдік шешіммен қамтиды. Әдебиеттану ғылымының бағалау тұжырымы да қазіргі қазақ романдарындағы ұлттық сипат болмысын қарастыруға бағдарлайды:

“Ұлттық характер – әдеби шығармадағы кейіпкердің ұлттық сипаты мен ерекшеленген мінез-бітімі, оның белгілі бір халықтың өкілі екендігін танытатын психологиялық және ойлау, сөйлеу өзгешелігі. Ұлттық характер - тарихи категория. Ол қоғамдық, рухани экономикалық және саяси жағдайларға сәйкес қалыптасады. Дүниені ұлттық түсінікпен қабылдау жолы қай адамға болсын тән қасиет. Өмірде, әдебиетте адам бейнесінен бұл қасиет толық

көрініп отырады. Әр халықтың өз эпикалық туындыларын олардың талай замандардан ұлт болып қалыптасуынан бөліп қарауға болмайды” (6,241).

Фольклор мен әдебиет мұраларының барлығында да ұлттық сипат басты ерекшелік болып саналады. Бұл – әлем халықтары сөз өнеріндегі басты ерекшеліктердің негізгісі. Қазақ әдебиеті тарихының барлық кезеңдердегі мұралардағы ұлттық сипат арқылы халқымыздың замандар бойы жүріп келе жатқан жолындағы діл тағылымы айқындалады.

Әсіресе, қазақ романтикасының көркемдік-дәстүрлік негіздері болып саналатын батырлық, ғашықтық эпостық және тарихи дастандардағы ұлттық сипат халық дүниетанымының эстетикалық шынайылығын дәлелдеді.

Қазақтың классикалық жазба әдебиетіндегі Хакім Абайдың “Татьяна-Онегин” (1887-1889), Міржақып Дулатовтың “Бақытсыз Жамал” (1910), Спандияр көбеевтің “Қалың мал” (1933), Сұлтанмахмұт Торайғыровтың “Қамар сұлу”, “Кім жазықты?”, Жүсіпбек Аймауытовтың “Ақбілек”, “Қартқожа”, Сәбит Мұқановтың “Ботакөз” және т.б. қаламгерлердің романдарында бұл ерекшелік айрықша байқалады. Жазушылардың өздеріне тән ұлттық діл дүниетанымы әрине, көркем шығармаларындағы мазмұн мен пішін поэтикасы заңдылығымен қамтылғандығын көреміз.

Талқылау. Қазіргі қазақ романдарындағы ұлттық сипаттың бейнелеуі классикалық әдеби үрдіс жалғастығының көрінісі. Әсіресе, XX ғасырдың соңғы ширегінде және XXI ғасырдың бас кезінде жазылған романдарда ұлттық сипаттың бейнеленуі белсенді, көрнекті орын алуымен ерекшеленеді. І.Есенберлиннің “Мұхиттан өткен қайық”, Б.Тілегеновтың “1986 жыл”, “Тұйық өмірдің құпиясы”, Р.Тоқтаровтың “Абайдың жұмбағы”, М.Шахановтың “Желтоқсан эпопеясы”, Т.Ахметжаннның “Ақиқат жолы”, С.Елубайдың “Ақ боз үй”, Д.Досжановтың “Ақ орда”, “Алаң”, С.Досановтың “Ұйық”, “Қылбұрау”, Ғ.Құлахметтің “Үйірі жоқ көкжал” және т.б. романдарда өмірлік жіне тарихи шындық сабақтастығын негізге ала ұлттық сипатты бейнелейтін көркемдік шешім ерекшеліктері әдеби үрдістің халықтық тұғырнамасын нығайта түсті.

Профессор Т.Сыдықов тарихи тақырыптағы қазақ романдарындағы ұлттық сипатқа байланысты ғылыми байыптайды:

“Қазақ тарихи романдарынан ұлттық салт-сана, әдет-ғұрыптың небір тұрлаулыларын кездестіреміз. Қазақтың салт-сана, әдет-ғұрпы – атадан балаға қалған асыл мұрасы, бүгінгі соның жетілген формасы. Олардан бүгінгі ұрпақ өткен дәуірлердің қоғамдық құрылысын, тұрмыстық-моральдық нормаларын, экзотика, этнографиясын танып-білуге, үйренуге мүмкіндік табады” (3,164).

С.Елубайдың “Ақ боз үй” роман-трилогиясында қазақтың ұлттық-этнографиялық діл болмысының ата-бабалық дәстүрлі мәдениет ерекшеліктері мол қамтылған. Роман-трилогияның басталуынан аяқталуына дейінгі идеялық-композициялық желіде қазақтың көшпелі тұрмысындағы өмірлік шындық көріністері табиғи шынайылығымен берілген. Алғашқы кітабының “Ақ боз үй” аталуы да трилогияның ортақ атауы болған. Романның басталуындағы пейзаждық суреттеу мен этнографиялық бейнелеу тұтастығы эпикалық күрделі шығарма композициясының идеялық, поэтикалық мезгеулі мағыналық бағдарын да айқындайтындай әсер береді.

“Елсіз жым-жырт бос жатқан құла түз. Көз байланып, қараңғы үйіріле бастаған. Қадау-қадау қалқиған сирек бұталар. Ымырт көрпесін үстіне тартып, жай созылған кең сахара бейбіт ұйқыға бой ұсынған шақ. Төңіректі қоршап, қоймалжың ұйыған осынау тыныштықты сәл дір еткізе елендетіп, әлден уақытта әрегірек қалтарыстан сыңғыр етіп тұншығып қоңырау үні естілді. Түн ішінен құмығып талып жетті. Көп ұзамай қоңырау ашық сыңғырлап, жақындай берді. Түйелері шұбап тізіліп, түн ішінде келе жатқан керуен шалынды. Ауыр жүк тиелген атан, нарлар. Үнсіз жолаушылар. Түйе мойындарындағы жез қоңыраулар жүріске бір ырақпен тербетіліп сыңғыр қағады. Шертпе күйдей жаяу қоңыр әуен таратады. Тыныш кештің шырқын бұзбай осынау бейуақ сәттің тылсым кейпіне әдемі үйлесіп жарасатындай.

Керуен көп ұзамай жолдан шықты. Құмсақ шағылға іркілді. Түйелерін шағын алаңға айналдыра шөгеріп, ортаға қапшық, қоржын жүктерін түсірді” (4).

Романның “Құдық басында” тақырыбымен басталған осы алғашқы бөліктің жоғарғы жағында орналасқан эпиграфтың “...Қаратаудың басынан көш келеді, көшкен сайын бір тайлақ бос келеді» “Елім-ай”) жолдары да шығарманың қазақ тағдырының тарихи-поэтикалық баламалаумен романға желі болғанын аңғартады. Бұл – мыңжылдықтар бойы кен байтақ Тұран кеңістігін, Алаш жұрты мекендеген атақоныстар бойынша дамылсыз көшкен қазақ ұрпақтарының тарихи тағдырының поэтикалық баламалы көрінісі.

XX ғасырдың алғашқы ширегінің аяғына таман қазақ халқын осығдай үдере көшу, ауу, босу дүрбелеңіне ұшыратқан Ресейдегі Ақпан, Қазан төңкерістерінің, ақ пен қызыл болып майдандасқан азамат соғысының, мал-мүлкін тәркілеудің зобаландарынан әбден қажыған, сүргінге ұшыраған қазақ халқының сергелдең жағдайы осындай үздіксіз жосыған көш керуендердің қозғалыстары жағдайында бейнеленген.

Қазақ көші – халқымыздың ұлттық-этнографиялық болмысының ата-бабалардан сақталған ғажайып үлгісі. Бірыңғай көшпелі ауылдар жылдың барлық мезгілдерінде де көшіп жүрген. Ал, жартылай отырықшы, жартылай көшпелі тұрмыс жағдайында қысқы қоныстармен жазғы жайлаулар арасындағы көшу керуендерінің де тұрмыстық-әлеуметтік мәні маңызды болған. Қазақ көшінің сән-салтанаты фольклор мұраларында (“Қыз Жібектегі” “Сырлыбай хан елінің көш-керуені, т.б.) да, классикалық жазба әдебиет шығармаларында (“Абай жолы” роман эпопеясында), т.б. да ұлттық-этнографиялық сипатымен бейнеленуімен келеді.

Энциклопедиялық анықтама бойынша: “Киіз үй, қазан-ошақ және басқа да қажетті үй мүліктерін артқан шұбатылған көлік тізбегін көш деп атайды. Оны қысқы, жазғы жайылымдарды жүйелі пайдалану үшін көшбасшы ұйымдастырып басқарған. Көш көліктері алдын-ала дайындалған. Науқанды жыл мезгілдеріне орай оны: көктеуге

көшу, күзеуге көшу, қыстауға көші деп атайды... Көштен қазақ халқының аспан әлемі туралы түсініктері мен байырғы қазақ күнтізбесі негізінде бағыт-бағдар анықталып отырған.

...Қазақ көштері көптеген рәміздік мәні бар ырым-жоралғыларымен бұлжымай сақталатын тәртібімен, тәрбиелік-ғибраттық маңызды салт-дәстүрлерімен өзара біте қайнасқан” (5,720).

“Ақ боз үй” романының композициялық желісінде шығарманың басындағы ауылдың үдере көшуінің одан кейінгі де бірнеше эпизодтары суреттелген. Роман композициясындағы бейнеленген ауыл көшулерінің барлығы да заман зобалаңының салдары тұрғысында көрсетілген. Роман тақырыбы егіп алынған “Ақ боз үй” тіркесінің де поэтикалық астарлы мағынасы – киіз үйлі қазақ ауылдарының көркем шындықпен жинақталған ортақ атауы. Ақ боз үй – қазақ халқы ұғымының көркем жинақталған поэтикалық атауы.

Романның басталуындағы қазақ ауылының үдере көшуі қат-қабат, қарбалас, аласапыран оқиғалар арқылы одан әрі шиеленісе өрби түседі. Ұлттық-этнографиялық сипаттың арқауы болған тарих керуеніндегі қазақ көштері арқылы зар заман қасіреттеріне ұшыраған халық күйзелісін етестетеміз. Мысалы, роман тарауларындағы кенес заманы ылаңына ұшыраған қазақ тағдыры ауылдардың көшіп-қонған беймаза күй кешкен оқиғаларымен дамытылып баяндалған, реалистік шыншылдықпен бейнеленген. Мысалы:

“Өкімет адамдарының» қарасы үзілісімен ауыл опай-топай үйлерін жығуға кірісті. Бала жылап, ит үріп, түйе бақырып, азан-қазан болып жатыр. ...Шай қайнатым уақыт ішінде дауыспен араласып дүрліккен ауыл жүктерін түйелерге артып та тастады.

Бұлыш қара арғымағын текірететіп жолға түсті. Соңынан тізіліп салқар көш қозғалды. Көзді бұған қым-қиғаш шаңыт әлі ұлып тұр. Көп сексеуілді, арақідік жайдақ құмсақ адырмен күнбатысты оң шекеге ала отырып, кіші бесін шамасында бір ескі молаға тұмсық тіреді...

...Кіндік қаны тамған жеті-ата жұртпен осылай жаназаға жиналғандай жылап-сықтап қоштасты.

Батар күнді бағытқа алып көш тағы салдыртып кетті” (4,528) идеялық желісіндетұтас ауыл адамдары да, кейде жеке отбасылар да қазақ көші ұғымы аясында бағаланады. Замананың зобалаңдарынан зар илеген тұтас бір халықтың тағдыры, әрине, жеке отбасыларының тұрмыстық-әлеуметтік жағдайы арқылы да поэтикалық балама тұрғысында алынады.

Кенес үкіметінің құрсауына түскісі келмей үдере көшкен қазақ ауылдарын жазалаушылар қарулы жасақпен бөгейді, қарсыласқаны үшін пулеметпен қырады. Осындай қанды оқиғадан кейінгі ауыл көшінің бейнеленуі де қазақ тағдырының құм арасынан шұбатылып дәл елестетеді.

“Ойпаңның батыс тұсынан құм арасынан шұбатылып көш шықты. Алқа-салқа көш. Жылап-сықтаған қатын-қалаш дауысы. Көшпен қабаттасып жапырлап жаяулар, оған іле-шала топырлаған аттылар. Жүк артқан түйелер, айдаған мал, ойпаңға нөпірлеп шаңғып құлады.

Күн ысуы қайтты-ау деген шамада көш жолға шықты. Кешегі келген іздерімен кейін елге бет түзеді. Көштің дені әйел, бала-шаға, кемпір-сампыр. ...Мана, көш қаша бытырап құмға кіргенде бір жалғыз үйлі көш жылға-жылғаны қуалап бөлек кеткен. Бұл көш Балқияныкі еді” (4,528).

Қазақ ауылдарының үдере көшіп көрші мемлекеттерге қарай қашқаны – өмірлік шындық. Ал, тарихи шындық поэтикасы бойынша сол оқиғалар арнасындағы халық рухының бостандықты аңсаған ата-бабалық көзқарас сарындары айқындалады. Ал, жалпы адамзаттың гуманизм парасаты тұрғысынан алғанда адамдардың мыңжылдықтар бойы қалыптасқан ұлттық этнографиялық дәстүрлеріне, дүниетанымына көлденең жат ықпалдардың, зобалаңдарының да жөнсіздігін сезінеміз. Адамдардың туған топырағындағы, ата-жұртындағы өзіндік өмір салтына көлденең киліккен ықпалдарға бағынғысы келмей, сол жамандықтардан көшіп қашып құтылғысы келіп талпынулары да табиғи заңдылық қатарында танылады. Жазалаушылардың қаша көшкен ауылды бөгеген қырғынынан сығылып шыққан жалғыз үйдің де тағдыры қазақ тарихындағы өмір шындығына сай бейнеленген:

“Жалғыз көш құм ішін көп шарлады. Алғаш арттан қуғын-сүргін бола ма деп беталды қашты. Қуғын-сүргін болмады. Содан бағытын шығысқа таман өзгертіп күн-түн демей үдере тартты. Жал-жал құмдар таусылмады. Екі күн жүріп үшінші күн дегенде құм арасында бір жасыл жантақты шырмауықты шұқырға кезікті. Көш кідірді. Жүктерін түсіріп, екі түйе, бір ботаны, тұсап жантаққа жіберді. Екі көлік аттың да ер-тұрмандарын сыпырды. Көштегі адам саны да екеу еді. Бір еркек, бір әйел” (4,529).

Қазіргі қазақ романдарындағы халық тарихындағы қайғылы, қасіретті кезеңдеріндегі ұлттық-этнографиялық дәстүрлерді де уақыт шындығы оқиғаларымен сабақтастыра өреді. Қазақтың кең-байтақ даласының, тез жиналып, жылдам көше жөнелетін киіз үйлі тұрмысының бостандығын бала-шаға, төрт-түлігі амандығын ойлап басқа өлкелерге, бейтаныс мекендерге үдере көшіп тартып кететін ата-бабалық көңіл күй психологиясы. т.б. бәрі де ұлтымыздың сақталуына себеп болғандай әсер береді. Қаншама жат ықпалдар, басқыншылықтар, отарлау озбырлықтары дендеп кіріп, жалпақ қазақ даласын албастыдай басса да, ішкі діл рухының сақталуында ұлттық салт-дәстүріміздің үздіксіз жалғаса сақталуынан екендігін романдар поэтикасы жүйесінен аңғарамыз.

“Ақ боз үй” роман-трилогиясының композициясында қазақ тұрмысындағы салт - дәстүрлер сюжеттік желілердегі оқиғаларда бейнеленген. Қайны мен жеңешесінің ойыны (Ждақай мен Балқия), оқымысты жыраудың толғау-термелері мен дастандары (Лабак ахун өнері), тұрмыс қысағы салдарынан өзара тең емес адамдары атастыру (Хансұлу мен Қозыбағар), қыз ұзату тойына әзірлік, той мерекесі кезіндегі “Той тарқар”, “Қыз қашар”, “Жар-жар”, “Қызды жөнелту”, “Сынсу”, “Жаулық салу”, “Беташар”, “Неке қию” рәсімдері, көшіп жеткендегі жазғы жаулау көріністері, құрбан айты кезеңдеріндегі қазақ дастарханының, киіз үйінің салтанаты, қонаққа төсек салатын қазақ рәсімі және сол сәттегі қонақтың сыртқа шығатыны, қазақ қонағының түнде сол үйдегі қызға, не әйеліне көңіл білдіретіні (Бұқарбайдың Нарқызға көңіл білдіргені), қыз алып қашу (Шегенің Хансұлуды алып қашқаны) және т.б.

қазақтың тұрмыс-салтындағы, көшпелі қарым-қатынастар жүйесіндегі ғасырлар юйы жалғасып келе жатқан әдеттер, дағдылар, оқиғалар желісінде үйлестіріле бейнеленген.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, қазіргі қазақ прозасы романдарындағы тарихи шындық аясында халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары шығармашылық көркемдік шешіммен бейнеленеді. Халқымыздың мыңжылдықтар бойы қалыптасқан дара, ұлттық сипатын эпикалық туындының мазмұны мен пішіні арқылы бейнелеу арқылы ата-бабаларымыз салған ұлағат жолының мәңгілік болашаққа ұласатыны ақиқат.

Көркем шығармалардағы ұлттық сипат арқылы халықтардың әрқайсысыларына тән дербес ерекшеліктер саралана танылады. Қаламгерлер туындылардың мазмұны мен пішінінде белгілі бір халықтың тарихи санасын, дүниетанымын, әдет-ғұрыптарын, тілін, салт-дәстүрлерін және т.б. ұлттық-этнографиялық сипатты құрайтын ерекшеліктерін көркемдік шешіммен қамтиды. Әдебиеттану ғылымының бағалау тұжырымы да қазіргі қазақ романдарындағы ұлттық сипат болмысын қарастыруға бағдарлайды: “Ұлттық характер—әдеби шығармадағы кейіпкердің ұлттық сипаты мен ерекшеленген мінез-бітімі, оның белгілі бір халықтың өкілі екендігін танытатын психологиялық және ойлау, сөйлеу өзгешелігі. Ұлттық характер тарихи категория. Ол қоғамдық, рухани экономикалық және саяси жағдайларға сәйкес қалыптасады. Дүниені ұлттық түсінікпен қабылдау жолы қай адамға болсын тән қасиет. Өмірде, әдебиетте адам бейнесінен бұл қасиет толық көрініп отырады. Әр халықтың өз эпикалық туындыларын олардың талай замандардан ұлт болып қалыптасуынан бөліп қарауға болмайды” (6, 240).

Фольклор мен әдебиет мұраларының барлығында да ұлттық сипат басты ерекшелік болып саналады. Бұл – әлем халықтары сөз өнеріндегі басты ерекшеліктердің негізгісі. Қазақ әдебиеті тарихының барлық кезеңдердегі мұралардағы ұлттық сипат арқылы халқымыздың замандар бойы жүріп келе жатқан жолындағы діл тағлымы айқындалады.

Қазақ тарихының әр түрлі кезеңдеріндегі тұрмыстық-әлеуметтік өмір шындығының нақты көрсеткіштері – халық тілі қолданыстары. Қазіргі қазақ романдарында жазушылар халық тілінің кезеңдеріндегі басым қолданылғандарын авторлық эпикалық баяндаулары мен бейнелеулерде, кейіпкердің монологтары мен диалогтарында поэтикалық үйлесіммен қолданады. С.Елубайдың «Ақ боз үй» роман-трилогиясында да шығарманың ұлттық-этнографиялық сипатын даралай түсетін лексикалық мағыналары көркемдік-эстетикалық қызмет атқарған байырғы сөздер мол қолданылған. Қазіргі қазақ романдарының ұлттық-этнографиялық сипаты сөз өнері туындыларындағы поэтикалық ерекшеліктердің танымдық тағлымын тереңдете түсуде. Ұрпақтарды қазақы ұлттық рух қуатымен тәрбиелеуде мұндай көркем туындылардың маңызы мәңгілікке жалғасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қабдолов З. Сөз өнері: әдебиет теориясының негіздері. - Алматы: Мектеп, 1983. - 368 б. - кітап
- 2 Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Құрастырғандар: З.Ахметов, Т.Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1996. - 240 б. - кітап
- 3 Сыдықов Т. Қазақ тарихи романының көркемдік тілі. – Алматы: Ер-Дәулет, 1996. -164 б. - кітап
- 4 Смағұл Елубай “Ақ боз үй”. Трилогия. – Алматы: Жазушы, 2005. -528 б. – кітап
- 5 Қазақстан Ұлттық энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының Бас редакциясы, 2003. Т.5. -720 б.- энциклопедия
- 6 Ахметов З. Әдеби терминдер сөздігі /– Алматы: Ана тілі, 1996. – 240 б. – кітап.

References:

1. Qabdolov Z. Söz öneri: ädebiet teoriasynyñ negizderi. - Almaty: Mektep, 1983. - 368 b.- kitap
2. Ädebiettanu terminderniñ sözdigi. Qürastyrgandar: Z.Ahmetov, T.Şañbaev. – Almaty: Ana tılı, 1996. -240 b. - kitap
3. Sydyqov T. Qazaq tarihi romanynyñ körkemdik tılı. – Almaty: Er-Däulet, 1996. -164 b. - kitap
4. Smağül Ehubai “Aq boz üi”. Trilogia. – Almaty: Jazuşy, 2005. -528 b. – kitap
5. Qazaqstan Ülttyq ensiklopedia. – Almaty: «Qazaq ensiklopediasynyñ Bas redaksiasy, 2003. T.5. -720 b.- ensiklopedia
6. Ahmetov Z. Ädebi termindер sözdigi /– Almaty: Ana tılı, 1996. – 240 b. – kitap.